

تأثیر آموزش مراحل مختلف رشدوتکامل بر اطلاعات مربیان واحدهای شبه خانواده

کبری کرمی^۱، فتانه قدیریان^۲، منیره باباشاهی^۳

۱. مربی، عضو هیات علمی دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی لرستان

۲. مربی، عضو هیات علمی دانشکده پرستاری الیگودرز، دانشگاه علوم پزشکی لرستان

۳. کارشناس ارشد پرستاری دانشکده پرستاری مامایی، دانشگاه علوم پزشکی اصفهان

افلاک / سال سوم / شماره ۶ و ۷ / بهار و تابستان ۱۳۸۶

چکیده

مقدمه و هدف: امروزه تعداد زیادی از کودکان به علل مشکلات اجتماعی از کانون خانواده محروم می گردند و مراقبت پرورشگاهی به عنوان آخرین راه حل برای بسیاری از این کودکان مطرح می گردد. بحران های موقعیتی، عاطفی و ناسازگاری ها مسائلی هستند که کودکان در این مراکز با آن مواجه هستند. مراقبین و مددکاران اجتماعی نقش بسیار مهمی در رشد و تکامل این کودکان ایفا می کنند. آگاهی از ویژگی های رشدوتکاملی کودکان وبالاخص مسایل ویژه این کودکان وایجادمحیط اجتماعی که شکوفایی طبیعی فرایندهای رشدوتکامل را ممکن وتسهیل کند، برای مربیان پرورشی بسیارمهم وضروری به نظر می رسد. این مطالعه با هدف تعیین تاثیر آموزش کارگاهی مراحل مختلف رشد وتکامل کودکان ازدیدگاه روانی، اجتماعی وتربیتی برسطح اطلاعات مربیان واحدهای شبه خانواده سراسراستان خوزستان انجام شد.

مواد و روش ها: پژوهش حاضر یک مطالعه نیمه تجربی قبل و بعد بود. نمونه پژوهش شامل ۳۰ نفر از مربیان و مددکاران شاغل در واحدهای شبه خانواده استان خوزستان بود که به روش مبتنی بر هدف و با نمونه گیری آسان در کارگاه آموزشی رشد و تکامل کودکان و نیاز های روانی، اجتماعی، تربیتی کودکان شرکت کردند. ابزار جمع آوری اطلاعات این پژوهش یک پرسشنامه ۴۰ سوالی محقق ساخته در مورد رشد و تکامل و نیاز های روانی، اجتماعی، تربیتی کودکان در سنین نوزادی، نوپایی و خردسالی بود. قبل از شرکت در کارگاه و دو هفته بعد از آن پرسشنامه به روش خودگزارشی توسط واحدهای مورد پژوهش تکمیل شد. برنامه آموزشی شامل کارگاهی دو روزه در مورد نیازهای مهم پرورشی کودکان در مراحل مختلف رشد و تکامل بود که توسط پژوهشگران به صورت سخنرانی، پرسش و پاسخ و ایفای نقش برای شرکت کنندگان اجرا شد.

یافته ها: بررسی دانش واحدهای مورد پژوهش قبل و بعد از مداخله نشان داد که میانگین نمرات واحدهای مورد پژوهش قبل از مداخله ۳۱/۳۵ و پس از مداخله ۳۸/۲۲ بود. مقایسه دانش واحدهای مورد پژوهش قبل و بعد از مداخله اختلاف معنی دار آماری نشان داد ($P=0/001$).

نتیجه گیری: این پژوهش نشان داد آموزش به مربیان در راستای افزایش آگاهی و اطلاعات آنان تأثیر بسزایی داشته و پیشنهاد می کند تحقیقات بیشتری در این زمینه انجام شود.

واژه های کلیدی: شبه خانواده، رشد و تکامل، کودکان، مربیان، آگاهی

مقدمه

خانواده اولین مکانی است که انسان را با جامعه‌ی محل سکونت خود پیوند می‌دهد. پدیده‌ی بی‌سرپرستی از اهم مشکلات مربوط به کودکان است که عمری طولانی و به درازای سالیان خلقت دارد. بی‌سرپرستی تحت عوامل زیادی از جمله اختلافات خانوادگی و تبدیل خانواده به کانون جنگ، سر راه گذاشتن کودکان و یا فرار کودکان از خانه قرار دارد (۲، ۱). مطالعه کودکان ایرانی نشان داد ۱۰ درصد کودکان به دلیل فوت والدین، ۵ درصد به دلیل داشتن بیماری صعب‌العلاج، ۵ درصد به دلیل مفقود الاثر بودن والدین و یا نداشتن صلاحیت، ۱۰ درصد بنا به محاکم قضایی، ۲۰-۱۵ درصد به دلیل زندانی شدن و ۵۰ درصد به دلیل سر راهی بودن در مراکز بهزیستی نگهداری می‌شوند (۳). کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست بهزیستی در مراکز شبه خانواده نگهداری می‌شوند. شبه خانواده بخشی از سیستم‌های رفاهی کودکان است که مکانی شبیه خانواده برای نگهداری کودکان، زمانی که والدین قادر به نگهداری آنها نیستند، فراهم می‌کند (۴). در آمریکا حدود نیم میلیون کودک در مراکز شبه خانواده نگهداری می‌شوند و تقریباً ۲۰۰۰۰ نفر از آن‌ها وقتی به سن ۱۸ سالگی می‌رسند، به عنوان بزرگسال تلقی شده و از پرورشگاه خارج می‌شوند (۵). آمار دقیقی از کودکان واحدهای شبه خانواده در کشورمان وجود ندارد. در بسیاری از موارد مراقبت پرورشگاهی آخرین راه علاج برای نگهداری کودکان بی‌سرپرست است زیرا کودکان تحت سرپرستی در شبه خانواده‌ها علاوه بر مسائلی که یک کودک به طور طبیعی در جریان رشد و تکامل خود با آن روبرو است، با مشکلات دیگری نیز روبرو هستند. این کودکان معمولاً مشکلات هیجانی و رفتاری شدید دارند و اداره کردن آنها بسیار دشوار است. بسیاری از آنها از این خانه به آن خانه تغییر مکان داده و بنابراین یادمی‌گیرند که به کسی اعتماد نکنند (۶). پژوهش‌ها اختلافات زیادی مانند پیشرفت تحصیلی

ضعیف، مشکلات رفتاری و هیجانی و مشکلات بهداشتی را در این کودکان نشان داده‌اند. این کودکان در ایجاد احساس هویت و احساس خودارزشمندی نیز با مشکلات بیشتری مواجه هستند (۷). روابط در رشد کارکرد روانی سالم کودکان پرورشگاهی بسیار اهمیت دارد. تعامل با هم‌تایان و والدین پرورشگاهی، رشد شناختی، اخلاقی و اجتماعی کودکان را تسهیل می‌کند و روابط نامناسب با طیف وسیعی از مشکلات سازمانی و بهداشت روانی همراه است (۸).

مربیان واحدهای شبه خانواده به عنوان والدین پرورشی نیازهای اجتماعی، تکاملی و عاطفی این کودکان را برآورده می‌کنند. کودکان شبه خانواده مشکلات اجتماعی، تکاملی، عاطفی و رفتارهای متفاوت را نشان می‌دهند که مربیان از آن‌ها بی‌خبرند به طوریکه برنامه‌های سلامت روانی خاص جهت مراقبت از این کودکان وجود ندارد (۹). برای برآورده کردن نیازهای ویژه‌ی این کودکان انتظاری روداستراتژی‌های خاص به کار برده شود تا مشکلات رفتاری آن‌ها را کاهش داده و رفتارهای اجتماعی آنها را تقویت کنند. مربیان در این زمینه نیازمند حمایت، تربیت و آموزش هستند (۱۰).

در حال حاضر در آمریکا برنامه‌های استاندارد حرفه‌ای برای تربیت مربیان در قالب مربیان در قالب گروه‌های والدی، آماده کردن و انتخاب برای شبه خانواده و مربیان شبه خانواده منابعی برای توسعه‌ی اطلاعات و آموزش به وسیله‌ی سازمان‌های حرفه‌ای در حوزه‌ی رفاه کودکان اجرا می‌شود، مربیان کارآزموده جهت تربیت کودکان به کار گرفته‌شوند (۱۱). در کشورمان هیچ‌گونه سیستم تربیت مربی وجود ندارد و مربیان اغلب با تحصیلات دیپلم جذب سازمان می‌شوند و اطلاعاتی در زمینه‌ی رشد و تکامل کودکان و برآورده کردن نیازهای خاص آنان دریافت نمی‌کنند. آموزش مربیان و تربیت آنان به منظور برآورده کردن این مهم ضروری است. تربیت مربیان موقعیت‌های جدید و چالش‌هایی در نقش‌هایشان ایجاد می‌کند. آگاهی از ویژگی‌های رشد و تکامل کودکان و ایجاد محیط اجتماعی‌ای که شکوفایی طبیعی

پاسخ و ایفای نقش به اجرا درآمد. محتوای آموزش شامل ویژگی‌ها و نیازهای روانی، اجتماعی و تربیتی خاص کودکان پرورشگاهی در مقاطع رشد تکاملی نوزادی، نوپایی، خردسالی و نوجوانی بود که به علت محرومیت از داشتن خانواده واقعی یا تحمل مرارت‌ها و مشکلات خاص، با آن مواجه هستند. روش جمع‌آوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه ای ۴۰ سؤالی محقق ساخته بود که روایی آن با نظر اساتید هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز تأیید گردید و پایایی آن به وسیله آزمون مجدد با ضریب همبستگی پیرسون ($r = 0/80$) محاسبه شد. تعداد سوالات در هر مقطع رشدی، با توجه به اهمیت تاکید و پرداختن به هر مقطع تنظیم شد و سوالات به روش لیکرت سه نمره ای درست، غلط و نمی دانم امتیاز بندی شدند. براساس نمره کسب شده اطلاعات واحدهای مورد پژوهش به سه سطح ضعیف، متوسط و خوب تقسیم بندی شد. پرسشنامه فاقد نام بوده و شرکت واحدهای مورد پژوهش در مطالعه آزاد بود. به شرکت کنندگان گفته شد که نتایج پژوهش در صورت تمایل در اختیار مرکز و شرکت کنندگان قرار خواهد گرفت و به آنان اطمینان داده شد که نمره آزمون جهت ارزشیابی آنان به کار نخواهد رفت. قبل از شرکت در جلسه پرسشنامه در اختیار واحدهای مورد پژوهش قرار گرفت و دو هفته پس از شرکت در کارگاه آموزشی نیز پرسشنامه در اختیار آنان قرار گرفت. داده‌ها پس از جمع‌آوری با آزمون آماری تی زوجی آنالیز شدند.

یافته‌ها

نتایج مطالعه حاضر نشان داد که اکثریت واحدهای مورد پژوهش (۷۵ درصد) زن و سطح تحصیلات اکثریت دیپلم (۸۵/۵ درصد) می باشد. میانگین سابقه کار واحد‌های مورد پژوهش ۵ سال و هیچ کدام دوره آموزشی خاصی در رابطه با نیازهای روانی، اجتماعی و تربیتی کودکان در مقاطع مختلف سنی نگذرانده بودند.

و فرآیندهای رشدی را ممکن و تسهیل می کند، به خصوص برای کودکان بی سرپرست که مشکلات خاص خودشان را نیز دارند، بسیار مهم و ضروری به نظرمی رسد (۶). مطالعه ای با هدف آموزش اینترنتی بر روی والدین پرورشگاهی و شبه خانواده در زمینه ی رفتارهای جنسی کودکان و دروغگویی نشان داد که آموزش دو مرحله ای تفاوت معنی داری بین دانش شرکت کنندگان در هر دو مرحله نشان داد (۱۲). در مطالعه دیگری جهت بررسی تاثیر اقدامات چند جانبه مریبان شبه خانواده بر میزان جابجایی و از این خانه به آن خانه رفتن کودکان پرورشگاهی معلوم شد که مداخلات چند جانبه از سوی این مریبان سبب کاهش جابجایی و عدم ثبات کودکان می شود (۱۳). دورسی^۱ نیز در مطالعه ی مروری خود بر روی واحد های شبه خانواده نتیجه گرفت که مریبان واحدهای شبه خانواده کمتر مورد توجه بوده و مطالعه بر روی آنان نتایج مثبت و قابل توجهی جهت پیشرفت آنان در زمینه بهبود عملکرد این واحد ها خواهد داشت (۴). بدین منظور با توجه به نیاز مبرم مریبان به دانش در زمینه ی رشد و تکامل کودکان و عدم انجام پژوهش کافی در این زمینه مطالعه ی حاضر با هدف تعیین تأثیر آموزش مراحل مختلف رشد و تکامل از دیدگاه روانی، اجتماعی، تربیتی بر اطلاعات مریبان واحدهای شبه خانواده ی سراسراستان خوزستان انجام شد.

مواد و روشها

پژوهش حاضر یک مطالعه نیمه تجربی قبل و بعد بود و نمونه آن شامل ۳۰ نفر از مریبان و مددکاران واحدهای شبه خانواده استان خوزستان بودند که به صورت مبتنی بر هدف و با روش نمونه گیری آسان انتخاب شده و در دوره آموزشی راهنمای تربیتی کودکان از دیدگاه روانی، اجتماعی و تربیتی در مراحل مختلف رشد و تکامل شرکت نمودند. این دوره به صورت یک کارگاه دو روزه ۱۶ ساعته (هر روز ۸ ساعت) توسط پژوهشگران حاضر به روش سخنرانی، بحث در گروههای کوچک، پرسش و

1.Dorsy

این پژوهش نشان داد آموزش به مربیان در راستای افزایش آگاهی و اطلاعات آنان تأثیر بسزایی دارد و پیشنهاد می کند تحقیقات بیشتری در این زمینه انجام شود. قابل ذکر است برگزاری دوره آموزشی با اقبال فراوان از طرف شرکت کنندگان و نیز مسئولین سازمان مواجه شد و درخواست برگزاری آن برای سایر موضوعات نیز مطرح گردید. حیطه ی کودکان پرورشگاهی در حوزه ی عالمان علوم اجتماعی است؛ از آنان انتظار می رود در این زمینه تلاش کنند و در جهت بهبود وضعیت کودکان بکوشند تا کمتر شاهد ایجاد مراکز شبه خانواده و خانواده های از هم گسیخته باشیم.

نتیجه گیری

این پژوهش نشان داد آموزش به مربیان در راستای افزایش آگاهی آنان تأثیر بسزایی دارد و پیشنهاد می کند تحقیقات بیشتری در این زمینه انجام شود. با امید آنکه بتوان گامی موثر در جهت تکوین شخصیت سالم این کودکان برداشت، بطوریکه در آینده بتوانند به طور صحیح با جامعه تعامل برقرار کنند و از آسیب پذیری کمتری برخوردار باشند.

تقدیر و تشکر

با تشکر از همکاری های صمیمانه مسئولین اداره بهزیستی و واحد شبه خانواده، سرکار خانم سیاهزاده و سرکار خانم خضیری و مسئولین مرکز بهزیستی فتح المبین استان خوزستان که ما را در انجام این پژوهش یاری رساندند.

بررسی دانش واحدهای مورد پژوهش قبل و بعد از مداخله نشان داد که دانش اکثریت واحدهای مورد پژوهش قبل از مداخله در سطح ضعیف و بعد از مداخله در سطح خوب قرار داشت (جدول شماره ۱).

آزمون آماری تی زوجی اختلاف معنی دار آماری بین نمرات دانش واحدهای مورد پژوهش قبل و بعد از مداخله نشان داد $(P=0/001)$ ، $(t=5/6)$

جدول ۱: توزیع فراوانی مربیان واحدهای شبه خانواده استان خوزستان بر

حسب سطح دانش قبل و بعد از مداخله

سطح دانش	قبل		بعد	
	تعداد	درصد	تعداد	درصد
ضعیف	۲۱	۰/۷۰	۳	۰/۱۰
متوسط	۶	۰/۲۰	۸	۰/۲۶
خوب	۳	۰/۱۰	۱۹	۰/۶۴
میانگین وانحراف معیار	۲۲/۳۸±۴/۷۴		۳۱/۳۵±۳/۴۴	

بحث

نتایج مطالعه حاضر نشان داد اطلاعات مربیان با شرکت در کارگاه آموزشی افزایش معنی داری نشان می دهد. مظفری در مطالعه ی خود نشان داد کارگاه آموزشی، آگاهی مادران در مورد مراقبت از نوزاد را افزایش می دهد؛ که با نتایج مطالعه ی ما در زمینه ی اثر کارگاه آموزشی بر آگاهی و دانش واحدهای مورد پژوهش همخوانی دارد (۱۵). پاسیفی و همکاران نیز نقش آموزش بر روی مربیان واحدهای شبه خانواده در زمینه ی رفتارهای جنسی و دروغگویی در کودکان را معنی دار نشان دادند؛ که با نتیجه ی مطالعه ی حاضر همخوانی دارد (۱۲). مطالعه ای در سوئد نشان داد آموزش چندرسانه ای برای مراقبان پرورشگاهی سبب افزایش از عهده برآیی کارها و رعایت استانداردها در والدین پرورشی می شود (۱۶).

منابع

۱. بابایی ن، باقری ا، استاج، حق آرا ط. نگرشی بر پدیده بی سرپرستی و مشکلات فرزندان دور از خانواده، تهران، سازمان بهزیستی کشور، زمستان ۱۳۷۵: ۳۵-۴۰.
۲. صنعتی نیا ع. در مسیر داروی کاوشی پیرامون کودکان بی سرپرست و چگونگی نگهداری از آنان، سازمان بهزیستی کشور، فروردین ۱۳۷۰: ۹-۱۷.
3. Foster Care children , needs and feature
[http:// www.Aftab.ae/News 2004/ Dec14](http://www.Aftab.ae/News 2004/ Dec14).
4. Dorsy SH, Farmer E, Barth R, Reid G, Land Strick J. Current Status and evidence base of training for foster and treatment foster parents. Child Youth; 2008.32(7): 87-102.
5. Vacca J. Children need more help after they reach the age of eighteen. children and youth service review; 2008;30(5): 485-492.
۶. فیلیپ رایس ف. رشد انسان، ترجمه مهشید فروغان: انتشارات ارجمند، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۶: ۲۳-۴۶.
۷. گلاس ج. مشکلات رفتاری کودکان ترجمه مهشید یاسایی، چاپ اول، انتشارات مرکز، تهران ۱۳۷۴: ۱۴-۳۹.
۸. گلاس ی. اصلاح رفتار کودکان. ترجمه جمال فرس. چاپ دوم، نشر ویرایش، تهران، ۱۳۷۶: ۱۹-۳۱.
9. Cain C, Barth RP. Health beliefs and practices of foster parents. Social Work in Health Care, 1990;15:49-62.
10. Chamberlain P. Treatment foster care. in Burns B, Hoagwood K. Community treatment for youth: Evidence-based interventions for severe emotional and behavioral disorders, New York: Oxford University Press. 2002 :117-138.
11. Menzer J, Zobel M. Foster parent training program annual report, Washington DC: Consortium for Child Welfare, 2002.
12. Pacifi A, Delaney RA, White A, Nelson C, Cummings K. Web-based training for foster, adoptive and kinship parents, Children and youth services review, 2006, 28: 1329-1343.
13. Fisher PA, Hyoun K, Katherine C. pears effects of multidimensional treatment foster Care for preschoolers (MFTC-P) on reducing permanent placement failures among children with placement instability, Children and Youth Services Review 2009; 131: 541-546.
۱۴. فدای وطن ر. به کودکان بیاموزیم، فصلنامه آموزشی برای کودکان پیش از دبستان و مهدهای کودک، انتشارات سازمان بهزیستی کشور، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، بهار ۱۳۷۶: ۲۴-۳۲.
۱۵. مظفری ر، ذوالجلالی ش، آذری ا، کوهپایه ج. نقش کارگاههای آموزش مراقبت از نوزادان در ارتقاء آگاهی مادران، مجله بیماریهای کودکان ایران، بهار ۱۳۸۶: ۱۷: ۳۶-۴۸.
16. Piakyhle W, Kjell H, Bo V. Foster Parents in multidimensional treatment foster care : How do they deal with implementing standardized treatment components? Children and Youth Services Review , 2007: 442-459.